

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

Mål nr

meddelad i Stockholm den 24 februari 2004

B 2011-03

KLAGANDE

Riksåklagaren

MOTPART

IB

Offentlig försvarare och ombud: advokaten LS

SAKEN

Arbetsmiljöbrott

ÖVERKLAGADE AVGÖRANDET

Göta hovrätt, avd. 1, dom den 16 april 2003 i mål B 3168-02

DOMSLUT

Högsta domstolen fastställer hovrättens domslut.

För försvaret av IB i Högsta domstolen tillerkänns LS ersättning av allmänna medel med tjugofyratusentrehundrasjuttiofem (24.375) kr, varav 13.750 kr för arbete, 6.900 kr för tidsspillan och 3.725 kr för utlägg. Denna kostnad skall stanna på staten.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

Riksåklagaren har yrkat att Högsta domstolen med ändring av hovrättens dom dömer IB för arbetsmiljöbrott.

IB har bestritt ändring.

DOMSKÄL

Den fjortonårige grundskoleeleven TJ från A-skolan klämde och skadade svårt sin ena hand i en bockningsmaskin på B-skolan i Degerfors den 4 april 2000. Olyckan inträffade när han och en annan elev från samma skola arbetade tillsammans vid maskinen under ledning av en yrkeslärare från B-skolan, som är en gymnasieskola. När TJ stack in handen i maskinen för att rätta till en vid tillfället använd anslagsplåt uppmärksammade skolkamraten inte situationen utan startade maskinen med påföljd att handen klämdes fast.

IB var rektor vid B-skolan, och en central fråga i målet är om hon hade något ansvar för TJs arbetsmiljö när han arbetade vid bockningsmaskinen.

Enligt 3 kap. 2 § första stycket arbetsmiljölagen (1977:1160) skall arbetsgivaren vidta alla åtgärder som behövs för att förebygga att arbetstagaren utsätts för ohälsa eller olycksfall. Med arbetstagare likställs den som genomgår utbildning (jfr 1 kap. 3 § 1 samma lag). Det följer av 3 kap. 2 a § första stycket att arbetsgivaren skall systematiskt planera, leda och kontrollera verksamheten på ett sätt som leder till att arbetsmiljön uppfyller föreskrivna krav på en god arbetsmiljö. När det gäller maskiner skall dessa enligt 2 kap. 5 § vara så beskaffade och placerade och brukas på sådant sätt att betryggande säkerhet ges mot ohälsa och olycksfall. Arbetsgivaren skall vidare enligt 3 kap. 3 § första stycket se till att arbetstagaren får

god kännedom om de förhållanden, under vilka arbetet bedrivs, och att arbetstagen upplyses om de risker som kan vara förbundna med arbetet. Av bestämmelsen framgår också bl.a. att arbetsgivaren skall se till att endast arbetstagare som har fått tillräckliga instruktioner får tillträde till områden där det finns påtaglig risk för ohälsa eller olycksfall. I arbetsmiljölagstiftningen finns dessutom särskilda bestämmelser när fråga är om minderårigas arbete och utbildning (jfr bl.a. 5 kap. arbetsmiljölagen och Arbetarskyddsstyrelsens föreskrifter om minderåriga i AFS 1996:1).

Arbetsgivarens ansvar för arbetsmiljön bärs i första hand av den högste chefen. Delegering kan dock ske. I förarbetena till arbetsmiljölagen har understrukits vikten av att det vid delegering klargörs vem som i olika avseenden bär ansvaret för att arbetsmiljölagstiftningens bestämmelser följs (jfr prop. 1976/77:149 s. 373). Högsta domstolen har i dom den 5 februari 2004 i mål B 4471-02 framhållit att följderna av en otydlig delegering är att ansvaret ligger kvar på den närmast högre nivån. Enligt domen kan dock underställda befattningshavare ha ett visst ansvar för säkerheten på arbetsplatsen om det även utan uttrycklig delegering följer med deras arbetsuppgifter eller ställning (jfr även NJA 1991 s. 247 och 1993 s. 245). På skolans område måste i enlighet härmed den lärare som i visst fall har den omedelbara tillsynen över eleverna även utan uttrycklig delegering normalt anses ha ett ansvar för dessas arbetsmiljö till den del denna är hänförlig under sådan tillsyn. Detta fritar emellertid inte högre befattningshavare från deras ansvar.

Såväl B-skolans som A-skolans rektorsområde hör under Barn- och utbildningsnämnden i Degerfors kommun. Nämnden har den 26 maj 1999 utfärdat ”Internkontrollprogram för arbetsmiljön”. Av programmet följer bl.a. att förvaltningschefen har det övergripande ansvaret för arbetsmiljöarbetet samt att varje chef – rektor, avdelningschef och konsulent – ansvarar för arbetsmiljön inom eget verk-

samhetsområde enligt utfärdad delegationsordning. Delegationsordningen innebär att rektor bl.a. har ansvar för att verksamheten planläggs och bedrivs med beaktande av arbetsmiljölagens krav på ”betryggande säkerhet” och en ”tillfredsställande arbetsmiljö”. Vidare skall rektor ansvara för ansvarsområdets övergripande organisation samt planering och uppföljning av arbetsmiljöarbetet. Rektor har enligt delegationsordningen dessutom ansvaret för att berörda arbetsledare fortlöpande får den information, utbildning och de instruktioner som behövs för att förebygga olycksfall och ohälsa samt för att förskolechefer/bitr. rektorer genomför kartläggning av brister/risker inom respektive ansvarsområde och att handlingsplan därefter upprättas.

Av de kommunala bestämmelserna om delegation framgår således uttryckligen att IB som rektor för B-skolan hade ett ansvar för arbetsmiljön inom det egna verksamhetsområdet. Uttrycket ” eget verksamhetsområde ” måste anses syfta på verksamheten inom den gymnasieskola där IB var rektor. I det nu aktuella fallet var det fråga om verksamhet inom ramen för s.k. anpassad studiegång som bedrevs i skolans lokaler med deltagande av elever från ett annat rektorsområde och en annan skolform. I 3 kap. 6 § arbetsmiljölagen föreskrivs emellertid att, när två eller flera samtidigt driver verksamhet på ett gemensamt arbetsställe, dessa skall samråda och gemensamt verka för att åstadkomma tillfredsställande skyddsförhållanden. Var och en av dem skall också se till att han inte genom sin verksamhet eller sina anordningar på det gemensamma arbetsstället utsätter någon som arbetar där för risk för ohälsa eller olycksfall. Det synsätt som har kommit till uttryck i denna bestämmelse måste anses ha tillämpning i ett fall som det förevarande.

Av utredningen i målet i den här delen framgår bl.a. följande. Som rektor för B-skolan hade IB godtagit att det i skolan bedrevs förutom gymnasieutbildningen också undervisning ett par gånger i veckan för de båda grundskoleeleverna med

anpassad studiegång från A-skolan. Hon hade fått viss information om TJ och hans skolkamrat, godtagit att en yrkeslärare vid B-skolan hade hand om undervisningen samt instruerat sin personal om att undervisningen skulle ske separerad från undervisningen på gymnasieskolan och ledas av minst en lärare. IB hade däremot inte något inflytande över utbildningens innehåll, eftersom det gällde elever från en annan skola som inom ramen för anpassad studiegång undervisades i B-skolans lokaler.

I och med att IB lät B-skolans lärare, lokaler och maskiner stå till förfogande för den aktuella grundskoleverksamheten måste hon anses ha haft ett ansvar även för grundskoleelevernas säkerhet, när de fick undervisning i skolans lokaler. Hon måste därmed anses ha haft ett ansvar för att TJ och hans skolkamrat inte på B-skolan utsattes för risk för ohälsa eller olycksfall, även om det inte ankom på henne att se till att deras utbildning planerades och genomfördes under hänsynstagande till sådana risker som hade anknytning till deras ålder och andra individuella förutsättningar.

Den omständigheten att IB i enlighet härmed hade ett ansvar för TJs arbetsmiljö innebär emellertid inte utan vidare att hon är straffrättsligt ansvarig för den skada som han drabbats av. I denna del gäller frågan om IB har orsakat TJs handskada genom att av oaktsamhet åsidosätta vad som i enlighet med arbetsmiljölagen ålegat henne till förebyggande av olycksfall. Riksåklagaren har därvid lagt IB till last att hon som rektor brustit i sitt arbetsmiljöansvar och gjort gällande att det fanns ett orsakssamband mellan denna försummelse och handskadan. Försummelsen påstås ha bestått i att hon inför TJs utbildning vid skolan inte gjort någon riskinventering och riskbedömning av det aktuella utbildningsprogrammet inklusive lokalerna och maskinen. Enligt Riksåklagaren har hon inte heller förvissat sig om att läraren ifråga hade tillräcklig utbildning och kunskap för att ta emot

minderåriga elever från en annan skola i enlighet med arbetsmiljölagenstiftningens krav.

IB har i den här delen anfört bl.a. följande. Hon förordnades som rektor för B-skolan i mitten av januari samma år som olyckan inträffade. Dessförinnan hade hon haft några kortare vikariat som rektor för skolan. Det fanns flera styrplaner för skolans verksamhet. Hon gick igenom planerna. Det fanns också en aktuell plan för arbetsmiljöarbetet och dessutom var en översyn inplanerad. De enda signaler hon fick på arbetsmiljöområdet vid den aktuella tiden var att det förelåg akuta psykosociala problem mellan lärare och elever på industriprogrammet. En stor del av hennes första tid som rektor togs därför i anspråk för att hantera dessa frågor. Hon visste att det inte hade förekommit några olyckor eller olyckstillbud vid bockningsmaskinen, som hade köpts in år 1988 och då rekommenderats av tillverkaren som en lämplig maskin för undervisning. Vidare hade hon försäkrat sig om att TJ och hans skolkamrat skulle tas om hand och undervisas av minst en av skolans yrkeslärare. Den lärare som vid det aktuella tillfället hade hand om utbildningen av TJ var en erfaren yrkeslärare som hade arbetat på skolan sedan år 1986 och som hade utbildning i frågor om pedagogik och arbetsmiljö. Efter olyckan beslutade hon i samförstånd med lärare och företagshälsovården att införa restriktioner för användningen av bockningsmaskinen. Bl.a. beslutades att endast en elev i taget fick arbeta vid maskinen om inte arbetsmomentet krävde två personer, men då skulle den andra personen vara lärare/instruktör och sköta maskinens manöverpedal.

En orsak till olyckan får anses ha varit att TJ och hans skolkamrat fick arbeta samtidigt vid den i sig farliga bockningsmaskinen.

Vid en samlad bedömning av omständigheterna i målet kan konstateras att IB efter några kortare vikariat blev fast förordnad som rektor vid B-skolan endast

några månader före olyckan. Under sin första tid som rektor granskade hon de styrplaner som fanns för skolans verksamhet och noterade bl.a. att det fanns en aktuell arbetsmiljöplan. Det ligger i sakens natur att arbetsmaskiner kan vara farliga vid olämplig eller felaktig användning. Det fanns emellertid inte några tecken på att säkerhetshöjande åtgärder behövde vidtas just beträffande bockningsmaskinen eller vid användningen av denna; maskinen hade använts av elever sedan år 1988 och några olyckor eller olyckstillbud hade inte inträffat. IB måste dessutom anses ha haft fog för att anta att maskinen under en erfaren yrkeslärares ledning skulle användas på ett också för TJ betryggande sätt.

Det kan vid nu angivna förhållanden inte anses styrkt att IB har gjort sig skyldig till sådan oaktsamhet som bör föranleda ansvar enligt 3 kap. 8 § brottsbalken. Hon kan därför inte heller fällas till ansvar för arbetsmiljöbrott enligt 3 kap. 10 § samma balk.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Munck, Thorsson, Regner, Dahllöf (referent) och Nyström
Föredragande revisionssekreterare: Melchior